

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.10-3.09>

Березняк В.С.

*к.ю.н., доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ

Актуальність теми. При розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості першочерговою слідчою (розшуковою) дією є допит. Професіоналізм і майстерність слідчого у ході допиту значною мірою зумовлює якість та результативність проведення усього досудового розслідування. Втім, на практиці виявляється численна кількість питань, які потребують вирішення. Не до кінця є дослідженою ця слідча (розшукова) дія і в криміналістиці. Це ставить перед наукою та правоохоронною діяльністю завдання щодо розробки нових підходів до проведення допиту, зокрема у провадженнях щодо кримінальних проваджень у сфері нерухомості.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить, що питання щодо допиту під час розслідування кримінальних правопорушень різних категорій неодноразово розглядалися у наукових працях С.В. Головкина А.Ф. Волобуєва, Г.А. Матусовського, О.Л. Мусієнко, Т.В. Охрімчук, Т.А. Пазинич, М. В. Салтевського, В.Ю. Шепітько, К. О. Чаплинського, С.С. Чернявського та ін. Між тим, на сьогодні існує низка проблем, які залишаються актуальними, попри їх тривале і глибоке вивчення. Крім того, способи кримінальних правопорушень у сфері нерухомості постійно удосконалюються, змінюються, що зумовлює зміни у тактиці проведення допиту та визначення нових обставин, які підлягають встановленню у справах вказаної категорії. Вказане і визначає актуальність даної статті.

Метою статті є аналіз наданих в криміналістичній літературі підходів до трактування поняття та складових допиту, а також висвітлення проблемних питань, тактичних прийомів та обставин, які підлягають встановленню при допиті під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості.

Основний зміст. При розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості першочерговою слідчою дією є допит заявника (потерпілого), допит свідків та допит підозрюваного. Важливість цієї слідчої дії обумовлена тим, що інформація, яку слідчий отримує під час допиту, охоплює значну кількість чинників, які дозволяють слідчому оцінити та використовувати їх в процесі розслідування і в різних якостях: доказів, орієнтира для провадження інших слідчих дій, даних для здійснення оперативно-розшукових заходів [1, с. 126].

Питання допиту постійно знаходяться в центрі пильної уваги науковців, що обумовлено постійним удосконаленням способів вчинення злочинів та зміною механізму злочинної діяльності в цілому. Натомість, як показав аналіз криміналістичної літератури, вчені підходять по-різному до визначення поняття допиту.

Так, Р. С. Белкін допит вважав процесуальною дією, що зводиться до отримання показань (відомостей) про подію, що стала предметом кримінального судочинства, а також осіб, які проходять у справі, та причини й умови, що сприяли вчиненню й приховуванню злочину

[2, с. 63]. На думку О. М. Васильєва, допит полягає в отриманні слідчим безпосередньо від допитуваної особи усних відомостей, що мають значення у справі, із занесенням показань до протоколу [3, с. 283].

В.О. Коновалова взагалі вважає, що допит є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій ще й у зв'язку із тим, що допитувані особи мають різний соціальний і професійний статус, різні особливості психіки й мотивацію своєї поведінки, що зумовлює характер спілкування, тактику проведення допиту. При цьому значна роль належить знанню закономірностей формування їх показань, що пояснюється особливостями сприйняття, запам'ятовування, відтворення, оцінювання одержаної у процесі допиту інформації, її використання її в тактичних цілях [4, с. 3]. Особливо допит важливий у випадках, якщо допитуваним є член злочинної групи, якій притаманні високий рівень організованості і суворе дотримання правил внутрішньої поведінки. Вони не зацікавлені у повному й всебічному розкритті злочину, що не може не впливати на правдивість їх показань. Тому для успішного проведення допиту і отримання позитивних результатів слідчі повинні володіти законами мислення, логічних методів і прийомів, даних психології та тактичних прийомів допиту, що розроблені у криміналістиці [5, с. 94].

Слід погодитися із М. І. Порубовим, який підкреслює, що знання у сфері психології дозволяє слідчому розібратися в поведінці допитуваного, який приховує правду, обрати тактичні прийоми, які допоможуть встановити цілі і мотиви злочину, встановити чинники, що заважають допитуваному розповісти правду; визначити оптимальну лінію поведінки по відношенню до допитуваного [6, с. 30]. На важливості вербальної комунікації між слідчим та допитуваним наголошує й В. М. Плетенець, який акцентує: «незважаючи на те, що допит є найбільш повторюваною процесуальною дією, він залишається складною, у кожному конкретному випадку

індивідуальною, а іноді – неповторною слідчою (розшуковою) дією» [7, с. 244]. З огляду на це, можна побачити, що більшість вчених в основу поняття допиту покладають процес спілкування, у ході якого слідчий отримує відомості, що є важливими для встановлення об'єктивної істини у справі.

Слід зауважити, що успіх допиту цілком залежить від якісної підготовки до нього, що складається з ряду заходів. На нашу думку, формування підготовчого етапу до планування допиту слідчим повинно містити аспекти, які мають значення для слідства, а саме: з'ясування специфіки справи, особливо питань, що стосуються порядку та правової регламентації правочинів у сфері нерухомості та етапи реалізації злочинних замислів при цьому; визначення обставин, які потребують уточнення:

- а) відомості про особистість потерпілого, підозрюваного;
- б) характер порушених прав;
- в) засоби, що використовувалися злочинцем при скоєнні злочину.

Специфікою підготовки до допиту у справах щодо кримінальних правопорушень у сфері нерухомості є те, що у слідчого виникає необхідність ознайомлення з низкою документів, використаних під час вчинення злочину даної категорії та відбору серед них тих, що можуть застосовуватися під час провадження допиту. З метою з'ясування картини злочину в цілому слідчий повинен вивчити матеріали кримінального провадження та уважно проаналізувати зміст документів, які відображають факт укладення угоди щодо відчуження житла. У зв'язку з цим, слідчому необхідно звернутися до процедури укладення угоди щодо відчуження житла та її правової регламентації. На підставі вивчення матеріалів кримінального провадження та документів, що містяться в ньому, слідчий повинен встановити: які дії, що вчинювалися під час укладення угоди, є незаконними, в чому вони полягають; які особи їх вчинили, коли і в якому місці; які нормативні акти, що регулюють порядок здійснення правочинів щодо житла, порушу-

валися тощо. Для вирішення вказаних питань вже на стадії підготовки до допиту щодо злочинів вказаної категорії необхідно залучити спеціалістів у сфері обігу житла. Вони можуть допомогти правильно оцінити докази, роз'яснити факти, що мають значення для справи, скласти приблизний перелік питань, які необхідно з'ясувати у ході допиту [8, с. 130].

Безсумнівно, найбільш детальну інформацію про шахрайство та осіб, які його вчинили, може такий суб'єкт кримінального процесу, як потерпілий. Він може пояснити певні факти щодо незаконних дій відносно нерухомого майна, спосіб поведінки учасників угоди тощо.

На підставі вивчення кримінальних проваджень, зазначимо, що потерпілими в основному виступають:

- 1) власник нерухомості, без відома якого було вчинено угоду;
- 2) власник-продавець, який став потерпілим через певні обставини;
- 3) покупець нерухомості;
- 4) спадкоємці нерухомості померлої особи;
- 5) держава.

В деяких випадках потерпілим може стати й наймач житла.

Як правило, допит потерпілого проводиться у безконфліктній ситуації, а показання останнього є достатньо достовірні у зв'язку із зацікавленістю у справі. Тому, найважливішим завданням слідчого на цій стадії є створення сприятливої психологічної «атмосфери». Для встановлення психологічного контакту В.Г. Лукашевич пропонує у ході допиту такі прийоми: 1) створювати належну обстановку допиту та допит наодинці; 2) демонструвати доброзичливість і неупереджене ставлення до допитуваного; 3) проводити попередню бесіду на сторонню тему і слухати до кінця; 4) звертатися до логічного мислення та роз'яснювати цілі і завдання допиту; 5) створювати обстановку, що збуджує інтерес до допиту та його результатів [9, с. 161].

Специфіку допиту потерпілого визначає предмет даної слідчої дії, що залежить не

тільки від процесуального становища допитуваного та інформації, якою він володіє, а й від способу вчинення кримінального правопорушення і характеру слідчої ситуації. При цьому, у разі зацікавленості потерпілого у розкритті злочину, однак дачі ним неточних, суперечливих показань через сумлінну оману або інших подібного роду причин, метою допиту в такому випадку є усунення в допитуваного пробілів і неточностей у показаннях. З цією метою потерпілому задаються питання, які активізують асоціативні зв'язки, розгляд суміжних подій і обставин, пред'явлення речових доказів і документів, оголошення протоколів і відтворення звуко- або відеозаписів допиту, а також допитують потерпілих на місці події [10, с. 75].

Щодо свідків, можна сказати, що вони здебільшого менш зацікавлені у встановленні об'єктивної істини у справі. Проте, за законодавством України, надавати показання щодо події, яка спостерігалася свідком, скоріше обов'язок, а не право. Адже, за ст. 385 КК України передбачено кримінальну відповідальність за відмову свідка від давання показань Вищій раді правосуддя, Конституційному Суді України або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України. Завідомо неправдиві показання свідка караються взагалі виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років. У ряді випадків свідки несумлінно відносяться до процесуальних обов'язків, визначених законом, приховуючи важливу інформацію або дезінформуючи органи слідства та суду. Тому не дивно, що в КПК України 2012 року з'явилася стаття 96, в якій викладені положення щодо з'ясування достовірності показань свідка. У зв'язку із чим, до предмету допиту окрім обставин, які стосуються події злочину, щодо якої свідок надає показання, слід віднести ще й питання,

спрямовані на з'ясування достовірності його показань, а також щодо попередніх показань, які не узгоджуються із його показаннями.

При допиті підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення у сфері нерухомості слідчому слід врахувати обставину, що однією з істотних властивостей цих осіб є постійна готовність використовувати обман, винахідливість у його застосуванні. З цього приводу Є. В. Дехтярьов наголошує, що зазначений тип злочинців характеризується психологічною стійкістю та володінням прийомами й методами психологічного впливу на людину – переконанням і навіюванням. Типовою особливістю цих злочинців є наявність досконалих комунікативних якостей: вміння налаштовувати контакт, розташовувати до себе. Більшість із них мають здібність до певної манери поведінки зі співбесідниками різних за складом характеру, щоб, за необхідності, обрати такий спосіб взаємовідносин, який є найбільш вигідним для відстоювання своєї позиції в ході проведення слідчих дій. Зазначене вимагає від слідчого прояву рішучості у встановленні тих або інших обставин справи, критично ставитися до поведінки допитуваного та змісту його показань. Цілком логічно, що за цих умов важливу роль у подоланні протидії допитуваного відіграє таке оперування доказами, яке дозволяє викликати в підозрюваного впевненість у тому, що слідство має в своєму розпорядженні певні та беззаперечні фактичні дані про його причетність до обманного заволодіння майном. Головною рисою застосування тактичних прийомів під час допиту підозрюваних у вчиненні шахрайства є використання методу пред'явлення доказів за наростаючою. Саме в цьому разі створюється сприятлива обстановка, коли неправдиві свідчення підозрюваного спростовуються новим пред'явленим доказом. Такий порядок реалізації наявного в слідчого доказового матеріалу ґрунтується на тому, що не рекомендується пред'являти його весь одразу, адже не виключається можливість того, що з урахуванням обізнаності, підозрюваний

може висунути не тільки правдоподібну, але й складно спростовну версію. Варто зауважити, що достатньо ефективно під час допитів зазначеної категорії осіб зарекомендував себе такий тактичний прийом, як «мислення вголос». Його сутність полягає в тому, що перед підозрюваним розгортаються варіанти його поведінки з урахуванням повідомлення ним неправдивих відомостей, з переліченням шляхів та засобів спростування цих показань та викриття неправди [11, с. 290-291].

Ефективним тактичним прийомом можна назвати використання звукозапису. З цього приводу можна погодитися із думкою О.В. Сорокевича, який ще за радянських часів наголошував, що «застосування звукозапису суттєво змінює умови проведення допиту, впливає на характер поведінки допитуваного... за інших умов допитуваний може застосовувати різні способи затягування часу; просто мовчати, поставити зустрічне запитання, зробити відвернену заяву, вступити в дискусію із несуттєвого питання, не мотивовано послатися на погане самопочуття, поставити свої умови тощо. Звукозапис повністю виключає або значно ускладнює використання всіх названих способів маскування розгубленості, прагнення ухилитися від питань для виграшу часу й обмірковування відповідей [12, с. 62]. Втім, із розвитком технічного прогресу та появою відеокамер, з'явилася можливість фіксувати не тільки голос, але й наочно бачити в динаміці весь хід проведення допиту, що дозволяє спостерігати за мімікою, жестами, артикуляцією допитуваного.

К.О. Чаплинський застосування відеозапису відносить до тактичного прийому, що створює сприятливі умови для одержання доказової інформації, дозволяє фіксувати не тільки показання, але й «психологічний клімат», у якому вони були отримані, та психологічно впливає на злочинців [5, с. 185].

Одним із тактичних прийомів допиту, що ігноруються слідчими під час допиту – спостереження за поведінкою допитуваного та його психофізіологічними реакціями. За справед-

ливим зауваженням І.В. Пиріга, В.І. Кайка та Л.К. Варданяна, таке спостереження дозволяє виявити неправду або невідповідність (перекручення) у показаннях допитуваного. Ці зовнішні прояви поведінки допитуваного не можна зафіксувати у протоколі, вони не мають доказового значення, але можуть допомогти слідчому побудувати під час допиту свою лінію поведінки та сприяти застосуванню тактичних прийомів залежно від реакцій допитуваного на ті чи інші питання. Між тим, вчені підтверджують проблеми практики та зазначають, що іноді слідчому не вдається у повному обсязі спостерігати за поведінкою допитуваного у зв'язку з можливими відволікаючими факторами. Наприклад, слідчий може в певні моменти зосередитись на написанні протоколу, не помічаючи приховану реакцію підозрюваного на запитання [13, с. 128]. До того ж, згадуючи про пред'явлення наявних доказів на допиті, слідчі не приділяють достатньої уваги особливостям пред'явлення таких доказів, залежно від певних обставин.

Анотація

Актуальність статті полягає в тому, що при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості першочерговою слідчою (розшуковою) дією є допит. Професіоналізм і майстерність слідчого у ході допиту значною мірою зумовлює якість та результативність проведення усього досудового розслідування. Втім, на практиці виявляється численна кількість питань, які потребують вирішення. Не до кінця є дослідженою ця слідча (розшукова) дія і в криміналістиці. Це ставить перед наукою та правоохоронною діяльністю завдання щодо розробки нових підходів до проведення допиту, зокрема у провадженнях щодо кримінальних проваджень у сфері нерухомості. Питання допиту постійно знаходяться в центрі пильної уваги науковців, що обумовлено постійним удосконаленням способів вчинення злочинів та зміною механізму злочинної діяльності в цілому. Метою статті є аналіз наданих в криміналістичній літературі підходів до трактування поняття та складових допиту, а також висвітлення проблемних питань, тактичних прийомів та обставин, які підлягають встановленню при допиті під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. У статті на підставі аналізу наукової літератури та практичного досвіду розглянуто поняття, процесуальні та тактичні особливості допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. Акцентовано, що специфіку допиту потерпілих та свідків визначає предмет даної слідчої (розшукової) дії, що залежить не тільки від процесуального становища допитуваного та інформації, якою він володіє, а й від способу вчинення кримінального правопорушення у сфері нерухомості і характеру слідчої ситуації. Охарактеризовано тактику допиту підозрюваних у провадженнях даної категорії. Зроблено висновок, що при допиті під час розсліду-

Загалом, вибір тактики допиту залежить від кількох чинників:

- ситуації допиту (первинний, повторний, наявність психологічного контакту тощо);
- особливостей допитуваної особи (вік, характер, рівень правової поінформованості, наявність злочинного досвіду і т.п.);
- характеру інформації і доказів, які є у слідства;
- процесуального положення допитуваного і рівня його зацікавленості в результатах розслідування тощо [14, с. 60–61].

Отже, при допиті під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості, слідчий отримує необхідну криміналістично значиму інформацію. Допитуваний може допитуватися про будь-які обставини, які підлягають доказуванню у справі, а також з приводу питань, що стосуються специфіки злочину даної категорії. Між тим, його показання повинні бути оцінені слідчим критично. З метою запобігання стирання допитуваного важливих деталей та фактів, такий допит необхідно проводити негайно.

вання кримінальних правопорушень у сфері нерухомості, слідчий отримує необхідну криміналістично значиму інформацію. Допитуваний може допитуватися про будь-які обставини, які підлягають доказуванню у справі, а також з приводу питань, що стосуються специфіки злочину даної категорії. Між тим, його показання повинні бути оцінені слідчим критично. З метою запобігання стирання допитуваного важливих деталей та фактів, такий допит необхідно проводити негайно.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, нерухомість, допит, потерпілий, заявник, розслідування.

Bereznyak V.S. Organizational and tactical features of interrogation in the investigation of criminal offenses in the field of real estate

Summary

The relevance of the article is that in the investigation of criminal offenses in the field of real estate, the primary investigative (search) action is interrogation. The professionalism and skill of the investigator during the interrogation largely determines the quality and effectiveness of the entire pre-trial investigation. However, in practice there are a number of issues that need to be addressed. This investigative (search) action has not been fully investigated in criminology either. This poses a task for science and law enforcement to develop new approaches to interrogation, in particular in criminal proceedings in real estate. Questions of interrogation are constantly in the center of close attention of scientists, which is due to the constant improvement of ways of committing crimes and changing the mechanism of criminal activity in general. The purpose of the article is to analyze the approaches provided in the forensic literature to the interpretation of the concept and components of interrogation, as well as highlighting the problematic issues, tactics and circumstances to be established during interrogation during the investigation of criminal offenses in real estate. In the article, based on the analysis of scientific literature and practical experience, the concept, procedural and tactical features of interrogation of the victim in the investigation of frauds in relation to objects of immovable property of citizens are examined. It is determined who exactly can fall into the category of "victim" for cases of this category. It is stressed that the specifics of interrogation of the victim determines the subject of this investigative action, which depends not only on the procedural status of the interrogated and the information that he owns, but also on the way of committing fraud and the nature of the investigative situation. Groups of typical questions that determine the specifics of fraud in relation to real estate are presented. It is concluded that during the interrogation during the investigation of criminal offenses in the field of real estate, the investigator receives the necessary forensic information. The interrogated may be questioned about any circumstances that are subject to proof in the case, as well as about issues related to the specifics of the crime of this category. Meanwhile, his testimony should be evaluated critically by the investigator. In order to prevent the interrogated person from erasing important details and facts, such interrogation should be carried out immediately.

Key words: real estate, interrogation, the victim, the applicant, fraud investigations into real estate objects of citizens.

Список використаних джерел:

1. Коновалова В.Е. Допрос как информационный процесс. *Проблемы социалистической законности*. Харьков: Выща школа, 1980. Вып. 5. С. 126.
2. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. М.: БЕК, 1997. 342 с.
3. Криминалистика: Учебник / Под ред. А.Н. Васильева. М., 1980. С. 283.

4. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: моногр. / В. Е. Коновалова. Харьков: Изд-во СПД ФЛ Вапнярчук Н.Н., 2006. 176 с.
5. Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями: Монограф. Д.: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2004. 192 с.
6. Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии. [3-е изд., перераб.] Минск: Вышэйш. шк., 1978. 176 с.
7. Плетенець В.М. Особливості встановлення психологічного контакту під час допиту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 2. С. 244-247.
8. Павлова Н.В. Особливості розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням приватного житла: дис... канд. юрид. наук. 12.00.09. Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Д., 2007. 223 с.
9. Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования: Монография. К.: Изд-во Украинской академии внутренних дел, 1993. 194 с.
10. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология : учеб. пособ. / В. Е. Коновалова. Х. : Консум, 1999. 157 с.
11. Дехтярьов Є.В. Особливості тактики допиту особи, яка підозрюється у вчиненні шахрайства у сфері господарсько договірних зобов'язань. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка* № 3. 2011. С. 286-292.
12. Сорокевич А.Б. Тактические приемы применения звукозаписи в допросе подозреваемых и обвиняемых. Криминалистика и судебная экспертиза: К., 1972. Выпуск 9. С. 62.
13. Пиріг І.В., Кайко В.І., Варданян Л.К. Можливості використання науково-технічних засобів при допиті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 126-131.
14. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник [В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацішин, А. В. Старушкевич]. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 148 с.